

Standbeeld ter ere van Caspar di Robles op de Westerseedijk te Hartingen

In Noorderbreedte is al eerder aandacht besteed aan de bouw van zeedijken en binnendijken in Friesland; een activiteit waarmee de bewoners van dit laaggelegen gewest noodgedwongen eeuwenlang in de weer zijn geweest teneinde het hoofd (letterlijk) boven water te houden. De dijken zijn in dit wijidse landschap nog steeds markante visuele elementen, die de blik onweerstaanbaar naar zich toe trekken. Net als in de andere twee waddenprovincies Noord-Holland en Groningen bepalen zee- en binnendijken immers de grens van land en zee, ook al is die zee in veel gevallen intussen tot kilometers ver van de vroegere grenzen gebannen. Het is een Portugees edelman geweest, die de Friezen in de 16e eeuw ertoe aanzette hun laagliggend land voor verdere rampen te behoeden. Nog steeds siert zijn beeltenis, de 'Stenen Man', de zeedijk bij Hartingen.

PORTUGEES EDELMAN GAF AANZET TOT FRIESE DIJKENBOUW *Johan van der Wal*

Dijken zijn niet altijd zo onverwoestbaar gebleken als tegenwoordig. De laatste, grote watersnoodramp die ons land trof en waarbij in tien van de elf provincies grote stukken land onderliepen, vond plaats in 1825 en eiste duizenden slachtoffers. Vers in ons geheugen ligt natuurlijk de vloed van het rampjaar 1953, die in Zeeland aan bijna 2000 mensen het leven kostte. Was die laatste watersnood aanleiding tot het opstellen en uitvoeren van het Deltaplan, de Allerhei-

genvloed van 1570 leidde tot de bouw van de eerste moderne dijken, die sindsdien (weliswaar niet altijd even effectief) het achterland beschermen.

Met de regelmaat van de klok werd in de Middeleeuwen het vroegere kwelderlandschap van Westergo, de streek ten westen van de oude Middellzee, door de zee overspoeld. Rampen die ook in Noord-Holland en Groningen talloze slachtoffers eisten. De stormvloeden van 1287 en 1288 waren der-

mate zwaar dat het veengebied tussen vasteland en eilanden definitief plaats maakte voor wat nu nog de Waddenzee heet. Op Allerheiligen (1 nov.) 1570 vond de daarnaar vernoemde overstromingsramp plaats, met voor Friesland immense gevolgen. Tot omstreeks 1500 gingen eb- en vloedstroom hoofdzakelijk door het Vlie. Waarschijnlijk is de kracht van die stroom mettertijd verminderd. Eén van de gevolgen daarvan was dat het laatste stuk van de Middellzee dicht-

slibde en de indijking van Het Bildt, de meest noordelijke streek van Friesland, mogelijk werd. De sterkste vloedstroom liep nu voortaan door het Marsdiep (tussen Den Helder en Texel) en stond dus recht op de Friese westkust. Dit deel van de provincie kreeg het hierdoor nog zwaarder te verduren. Bovendien verkeerden juist hier de zeedijken door onvoldoende herstel en gebrek-
 100 kig onderhoud in een miserabele toestand. Belangrijkste oorzaak hiervan was de voortdurende onenigheid over de dijkclasten tussen overheid en onderhoudsplichtigen, en tussen de laatsten onderling.

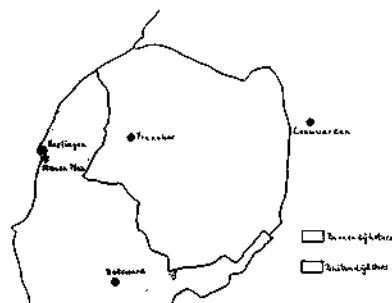
Zwakke dijken

Na de terpentijd hadden in het westen van Friesland aanvankelijk plaatselijke dijkes rondom één of meer dorpen een gebrekkige bescherming tegen stormvloed en geboden; na de Middeleeuwen wierp men een gemeenschappelijke dijk op die het centrale deel van Westergo moest beschermen. Die dijk viel voor een deel samen met de huidige zeedijk vanaf Dijkshoek tot Oosterbierum. Vanaf Oosterbierum langs Franeker, Achlum en Hijlaard is de dijk nu een slaper: de Slachtedijk. In de omgeving van Oosterwierum sluit de Slachte aan bij een dijk die langs de destijds deels drooggevalen, deels ingepolderde Middellzee weer naar Dijkshoek loopt. Het gebied dat binnen deze combinatie van slaperdijken ligt was dus extra beschermd tegen stormvloed. De eigenaren en gebruikers van het land binnen dit gebied werden daarom 'binnendyksters' genoemd, in tegenstelling tot hen die woonden tussen de Slachte en de zeedijk van Oosterbierum tot Makkum: zij waren de 'bütendyksters'. Binnen- en bütendyksters hadden voortdurend ruzie over het onderhoud van de dijken tussen Oosterbierum en Makkum. De eersten hadden natuurlijk minder belang bij de bescherming daarvan dan de bütendyksters. De geschillen tussen beide groepen, in combinatie met de toenmalige twisten tussen de Schieringers en de Vatkopers, elkaar te vuur en te zwaard bestrijdende partijen in die dagen, leidden tot totale verwaarlozing van de zeedijk. Meer orde kwam er pas toen de Friezen van buitenaf gezag werd opgelegd onder het bewind van de Hertogen van Saksen. Maar toen de stadhouder in 1507 bepaalde dat de zeedijk net zo hoog moest worden als de pas opgeworpen Bildtdijk, bleek in 1509 bij de zoveelste stormvloed dat de uitvoering veel te wensen overliet. Opnieuw brak de dijk op verschillende plaatsen door. De hoge herstelkosten leidden weer tot nieuwe ruzies. Besloten

werd het herstel nu eens rigourens aan te pakken door toepassing van paalwerken (1). Dit was echter specialistenwerk dat niet door de boeren zelf kon worden verricht en dus moest worden uitbesteed. Maar onder-
 100 tussen duurde de onenigheid voort. Pas in 1533, toen ook het oorlogsgeweld even luwde, kwam een nieuwe onderhoudsregeling tot stand en werd ook de grens tussen binnen- en bütendykse onderhoudsplicht herzien. Niettemin kwam het gewenste resultaat van dit alles, de definitieve bescherming van Westergo, nog steeds niet in zicht. Maar na de Allerheiligenvloed van 1570 keerde het tij...

Caspar di Robles

De Hertog van Alva werd na de Allerheiligenvloed, die in totaal aan zo'n 100.000 mensen het leven kostte, bestookt met verzoeken om aan de onhoudbare toestand in het noorden een einde te maken. Daaronder was ook een brief van Caspar di Robles, Portugees edelman in Spaanse dienst die eerst kolonel was geweest van een regiment Waalse troepen en daarna voor de Spanjaarden luitenant-stadhouder werd van de noordelijke gewesten. Ook hij beklaagde zich bij Alva over de grote schade, en kondigde aan dat hij zou trachten de zwaarst getroffen dijken weer in orde te krijgen — al voegde hij eraan toe te vrezen dat het herstel niet voor lange duur zou zijn, als de aard van het volk niet veranderde... Bij besluit van 15 maart 1572 werd Robles echter benoemd tot hoofd

van een commissie van arbiters die moest proberen de geschillen over de dijken op te lossen. Hij vatte die taak zeer serieus op en zou haar ongetwijfeld snel ten uitvoer hebben gebracht, als hij niet was weggeroepen om het opstandige Haarlem te bedwingen. Maar toen hij in 1573 terug kwam bezat di Robles de grootst mogelijke bevoegdheid dankzij zijn benoeming tot stadhouder. Op 18 oktober 1573 werd tijdens een buitengewone 'visitatiedag' de toestand van de dijken uitgebreid gecontroleerd. Gekonstateerd werd oa. dat een groot gedeelte bij Harlingen dermate was weggeslagen dat een geheel nieuw stuk dijk tot stand moest komen. De nieuwe dijk moest 10 à 12 voet hoog worden, zo werd bepaald, ook de gedeelten die

De Caspar di Roblesdijk tussen Roptazijl en Oosterbierum

De enkele malen vernieuwde Januskop van di Robles. Het Latijnse Terminus staat voor grens

nog konden worden hersteld. Een maand later werd het besluit afgekondigd over de verdeling van de verantwoordelijkheid en lasten tussen binnen- en bûtendyksters. De grens zou net ten zuiden van Harlingen komen. Daarmee werd in feite ook de plaats bepaald waar later het standbeeld voor di Robles zou worden opgericht. Na de winter van 1573-'74, waarbij opnieuw overstromingen en — jawel — nieuwe twisten over de afgekondigde besluiten optraden, werd het werk dan eindelijk ter hand genomen.

De Stenen Man

Volgens overleveringen ging Caspar di Robles daarbij niet bepaald zachtzinnig met de boeren om. Hardnekkig is het verhaal over een woedende di Robles die de vrijbrieven van boeren die dachten aan de zware arbeid te kunnen ontkomen, voor hun ogen vercheurde en in een stroomgat van de doorgebroken dijk smeed. In niet mis te verstane bewoordingen moet hij hen duidelijk hebben gemaakt dat met papieren geen dijken zijn te herstellen, met de bezitters van die papieren

daarentegen wél. Een andere overlevering verhaalt van een zevental galgen die di Robles op de dijk liet oprichten, waaraan al snel een paar onwillige boeren bungelden, ter afschrikking van anderen die vrijuit dachten te gaan. De straffen op luiheid en slordigheid moesten eveneens niet mals zijn geweest. Wat van die overleveringen waar is, zal wel nooit duidelijk worden, maar een feit is dat de getroffen maatregelen ertoe leidden dat er in korte tijd heel wat werk werd verzet. Niettemin was ook nog de zomer van het volgende jaar nodig om de klus helemaal te klaren. Op 18 juli 1575 kon dan ook pas 'rekendag' worden gehouden — hetgeen onvermijdelijk tot nieuwe twisten leidde over wie wát zou moeten betalen. Maar op dezelfde dag werd ook aan Caspar di Robles een geldbedrag toegekend en wel ten bedrage van f 1400,—, een niet gering bedrag in de 16^e eeuw, voor gedane diensten en als 'verering'. Verder werd besloten dat 'zeker steenwerk' zou worden opgericht op het punt waar de verantwoordelijkheden en lasten van binnen- en bûtendyksters voortaan gescheiden zouden moeten worden. Dit

hield dus de plaatsing in van de bekende 'Stenen Man', die ook nu nog al van verre bij Harlingen zichtbaar is. Bovenop werd een Januskop geplaatst, met de gezichten gericht op het noorden en het zuiden — de koppen zijn beeltenissen van di Robles' hoofd.

Steenhard optreden

Het is de grote verdienste van Caspar di Robles geweest dat hij met een zeer krachtig optreden definitief orde op zaken stelde. De schijnbaar onoplosbare problemen waarmee de financiering van het dijkherstel door zeer uiteenlopende groepen belanghebbenden samenhang, werd door hem terug gebracht tot het verrichten van arbeid. Door zijn optreden kwam niet alleen in Friesland, maar ook in Groningen het dijkherstel op gang. De Caspar di Roblesdijken bepalen nog steeds de grens waar de invloed van de zee ophoudt en waarachter het laagliggende land zich veilig weet. In de loop der eeuwen werden de dijken, om het stijgende water de baas te kunnen blijven, enkele malen verhoogd. Een aantal gedenksteden in het talud van de dijk onder de Stenen Man getuigt daarvan. Di Robles' beide hoofden hebben, in tegenstelling tot de dijken, de tand des tijds niet ongeschonden doorstaan en zijn dan ook enkele malen door nieuwe vervangen. Maar toen di Robles in 1576 na muiterij onder z'n eigen troepen als gevangene Harlingen op weg naar Zwolle passeerde, moet hij z'n eigen, toen zeker nog goed gelijkende standbeeld hebben aanschouwd. Dat zal ooit weinigen zijn overkomen: wél een bewijs dat de bewoners van het laagliggende noordelijke land hem zijn 'steen'-harde optreden in grote dank hebben afgenomen! ●

1 J. v.d. Wal en W. H. van Dobben, Palen beschermden eens de dijken; in 'Waddenbulletin', 1986/1.

Literatuur

De Stenen Man, Dr. Fr. J. Sevensster, Leeuwarden, 1985.
Land van terpen en dijken, Jan A. Niemeijer, 's-Gravenhage, 1975.
Binnendijken en slieperdijken yn Fryslân, ir. K. A. Rienks en Fr. G. L. Walther, Leeuwarden, 1954.